

## بررسی "حق بر زیست عاری از مواد مخدر" در کنوانسیون وین ۱۹۸۸ و منشور اخلاق زیستی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۱۴

عسکر جلالیان<sup>۱</sup>

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۲/۲۹

### چکیده

هدف از انجام این مطالعه بررسی "حق بر زیست عاری از مواد مخدر" در کنوانسیون وین ۱۹۸۸ و منشور اخلاق زیستی

می‌باشد. این پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش اسنادی - کتابخانه‌ای استفاده شده است. اولین سند بین‌المللی که الزامات و تعهداتی را برای دول امضاکننده ایجاد نموده است تا عمل تطهیر عواید نامشروع را در حوزه قوانین داخلی جرم‌انگاری نمایند، کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۱۹ دسامبر ۱۹۸۸، معروف به «کنوانسیون وین» است. در این کنوانسیون تنها جرمی که می‌تواند موضوع جرم تطهیر واقع شود، قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان است. بر طبق بند ب ماده ۳ کنوانسیون مذکور، تطهیر عواید ناشی از جرم عبارت است از: تبدیل یا انتقال اموال با علم بر اینکه چنین اموالی ناشی از جرم قاچاق مواد مخدر می‌باشد یا ناشی از عمل مشارکت در چنین جرمی هستند، به منظور اختفا یا انحراف منشأ غیر قانونی مال یا به منظور کمک به کسی که در ارتکاب چنین جرمی نقش داشته تا از آثار قانونی عمل ارتكابی خود بگریزد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد کنوانسیون ۱۹۸۸ تحت صلاحیت سرزمینی و پرجمی موضوع رسیدگی به جرایم مواد مخدر را بررسی نموده است و امکان توسعه صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری به جرایم مواد مخدر وجود دارد. در صورتی که توسعه مذکور مورد شناسایی قرار گیرد برنامه‌ریزی‌های امنیتی ایران برای مقابله با قاچاق مواد مخدر متفاوت خواهد شد.

**کلمات کلیدی:** کنوانسیون وین ۱۹۸۸، جرایم مواد مخدر، سیاست‌گذاری امنیتی، صلاحیت دیوان

بین‌المللی کیفری

دیوان بین المللی کیفری یکی از مهمترین محاکم کیفری بین المللی است که بر اساس سند تاسیس ذریبیط برای اعاده نظم در عرصه بین الملل در چهار حوزه مشخص شده فعالیت می نماید. (آرش پور و زحمتکش، ۱۳۹۶: ۵۷). دیوان بین المللی کیفری (ICC) به عنوان اولین دادگاه دائمی بین المللی در سال ۱۹۹۸ بمنظور رسیدگی به جنایات بین المللی ارتكابی تشکیل گردید. در حقیقت تشکیل دیوان بین المللی کیفری محصول تلاشهایی بود که پس از جنگ جهانی اول آغاز گردید. اولین گام در جهت محاکمه و مجازات جنایتکاران بین المللی در معاهده ورسای ۱۹۱۹ برداشته شد بر اساس این معاهده ویلهم دوم حاکم آلمان به دلیل ارتكاب برخی جرایم می بایست محاکمه می گردید لکن وی به هلند پناهنده شد و هلند نیز وی را مسترد نکرد تا اینکه در سال ۱۹۴۱ درگذشت. (چاپاری و شایگان فرد؛ ۱۳۹۶) پس از جنگ جهانی دوم اندیشه یک دیوان بین المللی با صلاحیت کیفری مجددا قوت گرفت و دو دادگاه نورنبرگ و توکیو بمنظور رسیدگی به جنایات سران و فرماندهان نظامی آلمان و ژاپن تأسیس گردید. همچنین در ماده ۶ کنوانسیون رفع و از بین نسل کشی مورد پذیرش قرار گرفت که افراد متهم به ارتكاب جنایات نسل کشی می بایست به یک دادگاه دائمی کیفری بین المللی ارجاع شوند. صلاحیت موضوعی دیوان کیفری بین المللی شامل چهار جرم عمده است و تحت مقررات حاضر اساسنامه، جرم قاچاق مواد مخدر در زمره موارد مصرحه قرار ندارد. دیوان کیفری بین المللی نیز دادگاهی با صلاحیت عام نیست و تنها می تواند به طور حصری بر چهار جرم اصلی اعمال صلاحیت کند. بنابراین، از آنجا که جرم قاچاق مواد مخدر در زمره جرائم مصرح نیست، خارج از صلاحیت دیوان قرار می گیرد.

جرائم مربوط به مواد مخدر و روانگردان از دغدغه های همیشگی و به خصوص سال های اخیر جهان به دلیل تولید و صدور انبوه و به ویژه کشور ما بوده است. بدین جهت، کنوانسیون های بین المللی مختلفی در این خصوص به تصویب کشورهای جهان رسیده است. (کاظمی، ۱۳۹۳: ۱۰۳)

طی دو دهه اخیر، دسترسی قاچاقچی ها به پیشرفتهای فن آوری و تسلیحات، قدرت بیشتری به آنان برای بی ثباتی کشورها در جهت افزایش قدرت نفوذ گروه های قاچاق، داده است. مقدار مواد مخدری که هر ساله توسط کشورهای مختلف کشف می گردند از زمان ایجاد نظام کنترل بین المللی و تدوین کنوانسیون ها در حال افزایش می باشد. راه های قاچاق مواد مخدر و نقاط ترانزیت نیز طی دهه های گذشته در حال گسترش بوده است. (امیرخیزی، ۱۳۷۸: ۹۵۶)

امروزه قاچاق مواد مخدر از جرایم سازمان‌یافته فراملی به حساب می‌آید. توزیع کنندگان و مصرف کنندگان مواد مخدر به تدریج الگوی توزیع و مصرف را از فرایند سنتی به مواد روانگردان (صنعتی و شیمیایی) تغییر داده‌اند و این امر تحولات حقوقی ماهوی را می‌طلبد. همچنین موفقیت قانونی در مبارزه با جرم، بستگی کامل به جامعیت، صراحت و کارایی آیین دادرسی کیفری دارد. (وروایی و حریری، ۱۳۹۴: ۲۷). مقاله حاضر در پی پاسخگویی به این پرسش است که آیا با عنایت به مواد و مفاد کنوانسیون وین ۱۹۸۸ علیه قاچاق مواد مخدر و روانگردان چگونه امکان توسعه صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری به بررسی جرایم مواد مخدر وجود دارد؟ و اینکه توسعه صلاحیت مورد بحث چه تاثیری بر سیاستگذاری‌های ایران در حوزه مقابله با مواد مخدر خواهد گذاشت.

## ۲- جستارگشایی

دیوان بین‌المللی کیفری اولین دادگاه دائمی بین‌المللی اساسنامه است که شرح وظیفه آن بر اساس اساسنامه رم رسیدگی به جرائم بین‌المللی است. این جرائم در احصاء شده و شامل جرائم نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی، و جنایت تجاوز می‌باشد. این مقاله بر آن است تا اولاً حوزه تعریف جرائم بین‌المللی را توسعه دهد در ثانی بر اساس کنوانسیون ۱۹۸۸ وین، صلاحیت دیوان را از چهار جرم احصاء شده به جرم پنجم یعنی جرائم مواد مخدر توسعه دهد و ثالثاً تأثیرات این توسعه بر سیاست‌های امنیتی ایران در حوزه مبارزه با مواد مخدر را بررسی نماید. موضوع مواد مخدر و جرائم مرتبط با آن آنقدر اهمیت دارد که تا کنون در حوزه بین‌الملل شاهد انعقاد معاهدات، کنوانسیون‌ها و توافقنامه‌های فراوانی چه در سطح منطقه و چه در سطح بین‌المللی، هستیم. متعاقب تمام تلاش‌های محلی، ملی و بین‌المللی سه کنوانسیون بین‌المللی در زمینه مبارزه با

مواد مخدر تصویب شده که عبارتند از:

- ۱- کنوانسیون ۱۹۶۱ ناظر بر مواد مخدر و پروتکل ضمیمه، در سال ۱۹۶۴ لازم الاجراء شد.
- ۲- کنوانسیون ۱۹۷۱ ناظر بر داروهای روان‌گردان که از سال ۱۹۷۶ به مورد اجرا گذاشته شد.
- ۳- کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۲۰ دسامبر ۱۹۸۸ که در ۱۱ نوامبر ۱۹۹۰ لازم الاجراء شد.
- به دنبال ابتکار دولت ونزوئلا، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در دسامبر سال ۱۹۸۴ قطعنامه‌ای را تصویب کرد که در آن ضمن اشاره به دامنه وسیع قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان، بر ضرورت تدوین یک کنوانسیون بین‌المللی که ابعاد مختلف موضوع، به ویژه مواردی که سایر اسناد بین‌المللی موجود پوشش نداده‌اند، تأکید شده بود. در این قطعنامه از شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد درخواست شد تا از کمیسیون مربوط به مواد مخدر بخواهد تدوین یک کنوانسیون در این زمینه را در اولویت قرار دهد. براساس این دستور العمل در فوریه ۱۹۸۶ کمیسیون مذکور با اجماع، قطعنامه‌ای را تصویب کرد که در آن ۱۴ مورد جهت درج کنوانسیون جدید پیش‌بینی شده بود.
- از سال ۱۹۸۶ تا سال ۱۹۸۸، پس از دو سال مذاکره، کنفرانس سازمان ملل متحد در تاریخ ۲۵ نوامبر تا ۲۰ دسامبر ۱۹۸۸ با حضور نمایندگان ۱۰۶ کشور تشکیل شد و در پایان «کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان» به تصویب رسید. کنوانسیون مذکور با ۳۴ ماده و یک ضمیمه، در ۱۱ نوامبر سال ۱۹۹۰ به دنبال الحاق ۲۰ کشور به آن، لازم الاجرا گردید. در مقدمه این کنوانسیون، اعضا نگرانی خود را از روند رو به افزایش حجم تولید غیر قانونی، تقاضا و قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان که سلامت و رفاه بشریت را در معرض تهدید جدی قرار داده و بنیادهای اقتصادی، فرهنگی و سیاسی جامعه را به مخاطره افکنده است اعلام کرده‌اند. در بند دوم مقدمه، یکی از اهداف کنوانسیون را، تصمیم به تقویت همکاری‌های بین‌المللی در جهت ریشه‌کنی قاچاق مواد مخدر از طریق دریا ذکر کرده است و در همین رابطه ماده ۱۷ این کنوانسیون که شامل ۱۱ بند می‌باشد، طولانی‌ترین ماده آن را تشکیل داده است و به «قاچاق مواد مخدر از طریق دریا» اختصاص دارد. یکی از نکات برجسته این

کنوانسیون، اطمینان از عدم استفاده از وسایل نقلیه تجاری برای حمل و نقل مواد مخدر و دور نگه داشتن مناطق آزاد تجاری، بنادر و خطوط کشتیرانی بین المللی از سوء استفاده قاچاقچیان مواد مخدر است.

به دلیل جایگاه ویژه جرایم مواد مخدر<sup>۱</sup> در میان دیگر جرایم، قانونگذاران کشورهای جهان را بر آن داشته که سیاست کیفری<sup>۲</sup> خاصی را برای برخورد با این جرایم در پیش بگیرند. این سیاست می‌تواند کاهنده باشد. یعنی مقرراتی برای بار کردن مجازات سبک بر مرتکبان جرایم مواد مخدر و البته ممکن است سیاستی افزایش‌دهنده باشد یعنی تلاش برای برخورد کیفری شدید با این مجرمان. نگاه تخفیف‌آمیز از آن روست که مرتکب جرم مواد مخدر با تأثیرپذیری از آثار شوم مواد مخدر آستانه تحمل خود را از دست می‌دهد و آسان‌تر از دیگران مرتکب جرم می‌شود. (غلامی، ۱۳۹۳: ۷۴)

در سال ۱۹۸۸، کنوانسیون ملل متحد علیه قاچاق غیرقانونی مواد مخدر و مواد روانگردان توسط کنفرانس نمایندگان تام‌الاختیار کشورها تحت نظارت ملل متحد مورد تصویب قرار گرفت. این کنوانسیون در ۱۱ نوامبر ۱۹۹۰ لازم‌الاجرا گردید. هدف این کنوانسیون، جلوگیری از استفاده مادی و آزادی تردد قاچاقچی‌ها می‌باشد. قاچاق مواد مخدر میلیاردها دلار استفاده مادی دارد که همه کشورهای کوچک یا بزرگ را تهدید می‌نماید. این کنوانسیون به موضوع‌های بلوکه کردن، ردیابی و توقیف منافع مالی و اموال قاچاقچی‌ها اشاره و همکاری قضایی بین‌المللی و استرداد قاچاقچی‌های بزرگ را مورد تأکید قرار داده است. کشورهای عضو هم‌چنین متعهد شده‌اند که از استفاده غیرقانونی مواد شیمیایی که در تولید غیرقانونی مواد مخدر استفاده می‌شود، جلوگیری کنند. همکاری‌های فوق شامل ضبط منافع ناشی از جرایم مواد مخدر، استرداد، همکاری حقوقی، انتقال منافع، حمل کنترل شده، قاچاق غیرقانونی از دریا و غیره می‌باشد. ۱۷ ژوئیه ۱۹۹۸ کنفرانس دیپلماتیک نمایندگان تام‌الاختیار ملل متحد به اساسنامه تأسیس یک دادگاه کیفری بین‌المللی رأی داد که صلاحیت خواهد داشت تا به اعمال اشخاصی که مرتکب مهم‌ترین

<sup>۱</sup> . Illegal Drug Offences

<sup>۲</sup> . Penal Policy

جرائم مورد نگرانی جامعه بین‌المللی شده‌اند رسیدگی نماید. دبیر کل سازمان ملل متحد این واقعه تاریخی را به عنوان هدیه‌ای از امید به نسل‌های آینده و گامی بلند به سوی حقوق بشر جهانی و حاکمیت قانون توصیف کرد. (امیرخیزی، ۱۳۷۸ : ۹۵۷)

پر واضح است جرایم مواد مخدر به عنوان یکی از روش‌های تجارت سیاه در دنیا محسوب می‌شود از سوی دیگر ترانزیت مواد مخدر به صورت بین‌المللی صورت می‌گیرد که تحت صلاحیت سرزمینی کشورهای مختلف قابل بحث می‌باشد. بر این اساس نیاز به بازتابی از کنوانسیون وین ۱۰۸۸ بر اساس صلاحیت سرزمینی بوده است از سوی دیگر حقوق دولت‌های تحت پرچم در عرصه بین‌الملل بر شکل‌گیری این کنوانسیون بین‌المللی اثر گذار بوده است که نیازمند باز بررسی برای شناخت نقاط مهم این کنوانسیون در خصوص جرایم مربوط به مواد مخدر را ضروری می‌سازد بر این اساس این مطالعه به بررسی توسعه صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری به جرایم مواد مخدر با بررسی کنوانسیون ۱۹۸۸ پرداخته و این توسعه را ضروری می‌داند.

### ۳- تصمیمات فراملی برای مبارزه با مواد مخدر

قاچاق و سوء مصرف مواد مخدر در سده‌های شانزده و هفده میلادی، در برخی از کشورهای جهان جریان داشت ولی شیوع مشکل اعتیاد به مواد مخدر به صورت منطقه‌ای و فراملی، در قرن هجدهم و نوزدهم خودنمایی کرد. اگرچه کشورهایی از قبیل ایران، فیلیپین، هندوستان، آمریکا، انگلیس، با مشکل قاچاق و سوء مصرف مواد مخدر درگیر بودند، ولی گرفتارترین کشورها در سده هجدهم، کشور چین بود که در سده نوزدهم، شمار مبتلایان به سوء مصرف مواد مخدر در این کشور، حدود چهل میلیون نفر برآورد شد. (اسعدی، ۱۳۸۸ : ۱۹۳)

به درخواست دولت چین و حمایت آمریکا، در سال ۱۹۰۹ میلادی، همایشی با شرکت سیزده دولت از جمله ایران و آمریکا در شانگهای درباره معضل مواد مخدر و ضرورت محدود شدن مصرف تریاک به موارد داروسازی و پزشکی تشکیل شد که ادامه فعالیت برخی دولت‌های شرکت کننده در این همایش، منجر به تشکیل جلسات متعدد و تصویب معاهده‌ای درباره محدود

شدن مصرف تریاک به موارد پزشکی و علمی طی سال‌های ۱۹۱۲ تا ۱۹۱۴ میلادی در هلند با

امضای یازده دولت بزرگ از جمله ایران، آمریکا، چین شد. (اسعدی، ۱۳۸۸: ۱۹۷)

دولت آمریکا چند سال بعد، از کشورهایی که در همایش شانگهای حضور داشتند دعوت کرد تا برای حضور در همایش بین‌المللی دیگری، نمایندگان تام‌الاختیار خود را به لاهه اعزام کنند. در نتیجه در دسامبر سال ۱۹۱۱، همایشی در لاهه تشکیل شد. اعضای این همایش درباره مسائل مربوط به تریاک و سایر مشتقات آن و حشیش و کوکائین به گفتگو پرداختند، ولی به دلایلی از جمله نکات زیر نتیجه‌ای به دست نیامد:

۱- کشور انگلستان حاضر نبود از منابع سرشاری که از صنعت مرفین‌سازی و انحصار تریاک هند و انگلیس به دست می‌آورد چشم‌پوشد.

۲- کشور فرانسه هم به همین نحو به منافع خود در هند و چین علاقمند بود.

۳- کشور صنعتی آلمان هم که تولید کننده کوکائین بود، کوشش می‌کرد که از منافع خود حمایت کند. در نتیجه این همایش ضمن تنظیم صورتجلسه‌ای در ۲۳ ژانویه سال ۱۹۱۱ پایان یافت. (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۰)

سال ۱۹۱۲، نمایندگان ۱۳ کشوری که پیش‌تر به برخی از آنها اشاره شد، در لاهه جمع شدند تا راه حلی را برای اجرای تصمیم‌های همایش ۱۹۰۹ شانگ‌های، به شکل قرارداد بین‌المللی تدوین کنند. گفتگوهای لازم در این زمینه شروع و در نهایت قراردادی جهت جلوگیری از مصرف غیر مجاز تریاک و سایر مواد افیونی مانند مرفین، کوکائین، هروئین تدوین شد. در ضمن از ۳۴ دولت اروپایی و آمریکایی که در این همایش شرکت نکرده بودند دعوت به عمل آمد تا این قرارداد را امضاء کنند که گروهی از آنها راضی به امضای آن نشدند. به موجب این قرارداد، هر یک از کشورهای امضاءکننده موظف بودند که به شدت علیه مصرف تریاک و سایر مواد افیونی اقدام و از کشت و تولید تریاک نیز با وضع مقررات لازم جلوگیری کنند. اوایل قرن نوزدهم، کشور انگلستان و آلمان از لحاظ تهیه انواع آکالوئیدهای<sup>۱</sup> تریاک بسیار مجهز بودند و اغلب

<sup>۱</sup>. opium alkaloids

بازارهای جهان را در اختیار داشتند اما با شروع جنگ جهانی اول، کشورهای هند و سوئیس که بی‌طرفی خود را اعلام کرده بودند در مرفین سازی توانستند جای این دو کشور را بگیرند. پس از اتمام جنگ، کشور فرانسه نیز به منافع سرشار این صنعت پی برده و در برابر انگلستان که کوشش می‌کرد بازارهای از دست رفته خود را که به علت جنگ از دست داده بود به دست آورد، شروع به فعالیت و رقابت شدید کرد.

ژاپن نیز برای اینکه از سایرین عقب نماند، شروع به رقابت و بهره‌برداری کرد و هر سال مقادیر زیادی مواد مخدر به کشورهای آسیایی صادر کرد. کشور روسیه هم که تازه تغییر رژیم داده بود، سعی کرد به طور مستقیم، احتیاجات داخلی خود را از لحاظ طبی تأمین و مازاد مرفین، کوکائین و هروئین تهیه شده را به کشورهای دیگر صادر کند. در خلال این اوضاع و احوال، جامعه ملل که تازه قدم به عرصه وجود گذاشته بود، تصمیم گرفت تجارت بین‌المللی را کنترل کرده و مقرراتی جهت ساختن داروهای مخدر و پخش آن وضع کند. (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۱)

اواخر سال ۱۹۳۶، جامعه ملل، مجازات متخلفان و قاچاقچیان بین‌المللی را اصلاح و طرحی را در این باره با عنوان قرارداد ژنو در سال ۱۹۳۶ تصویب کرد که به امضای ۳۲ کشور رسید. با این حال، عده‌ای از اشخاص سودپرست و قاچاقچیان حرفه‌ای، مقادیری از مواد مخدر ساخت کارخانه‌های غیر قانونی، به خصوص در کشورهای چین، منچوری و ژاپن را در دسترس معتادان و اشخاص غیر معتاد گذاشتند، به نحوی که روز به روز دامنه اعتیاد در این کشورها گسترش یافت. برای جلوگیری از این خطر، موضوع در مجمع عمومی سازمان ملل متحد مطرح و طرح قراردادی برای تحدید و کنترل کشت خشخاش و تولید تریاک خام و کنترل سایر مواد اولیه که برای ساخت آلکالوئیدهای تریاک به کار می‌رود تنظیم شد. با شروع جنگ جهانی دوم، عمر جامعه ملل سپری شد. (ساکي، ۱۳۸۰: ۱۳۸)

بعد از آنکه سازمان ملل متحد، جانشین جامعه ملل متحد شد، اختیاراتی برای اصلاح قراردادهای گذشته به دست آورد و جهت توسعه، بازرسی و کنترل تریاک و مواد مخدر طبیعی و مصنوعی با سازمان بهداشت جهانی توافق حاصل نمود و قرارداد ۱۹۸۴، موسوم به قرارداد پاریس



را منعقد کرد. برای محدود کردن محصول و فراورده‌های تریاک و سایر مشتقات آن و تطبیق دادن میزان مورد احتیاج در مصارف پزشکی و علمی، همایشی در نیویورک تشکیل شد. پس از شور و گفتگوهای زیاد، قرارداد سال ۱۹۵۳ به امضاء رسید. البته هنوز عده‌ای از دولت‌های صادرکننده مواد مخدر، به علت سود سرشار فروش و صادرات مواد مخدر، این قرارداد را امضاء و تصویب نکردند؛ از جمله ایران که قرارداد ۱۹۸۳ را هم امضاء نکرد.

## ۲-۱- معاهده وین ۱۹۸۸

۱۴ دسامبر ۱۹۸۴، سازمان ملل متحد از کمیسیون مواد مخدر خود خواست تا همه ابعاد مشکل مواد مخدر را، به خصوص مواردی را که در معاهده‌های قبلی، بررسی نشده بودند، بررسی کند. این معاهده، قاچاق مواد مخدر را یک فعالیت مجرمانه بین‌المللی به شمار آورده و از دولت‌ها خواسته است با همه نوع قاچاق مواد مخدر مبارزه کنند و استعمال مواد مخدر را جز در موارد پزشکی ممنوع کنند. (رحمدل؛ ۱۳۸۶: ۲۱۰)

سرانجام در تاریخ ۲۰ دسامبر ۱۹۸۸، معاهده موسوم به وین، برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان در ششمین جلسه عمومی سازمان ملل متحد و در شهر وین در ۳۴ ماده به تصویب رسید. در مقدمه معاهده و قبل از آغاز مواد مختلف آن، شرح کاملی از انگیزه‌هایی که موجب شد تا معاهده تصویب شود در ۱۵ قسمت عنوان شده است که اهم آنها عبارتند از:

۱- نگرانی عمیق از حجم رو به افزایش و تقاضای مواد مخدر و نفوذ در حال افزایش آن به گروه‌های مختلف اجتماعی به خصوص سوء استفاده از کودکان؛

۲- درک این واقعیت که مواد مخدر یک جرم بین‌المللی است و با سایر فعالیت‌های سازمان یافته بزهکارانه مرتبط است؛

۳- تمایل به ریشه‌کن کردن علل ریشه‌ای سوء استفاده از مواد مخدر با تقویت همکاری‌های بین‌المللی و تمایل به انعقاد یک معاهده بین‌المللی جامع، مؤثر و کارا که مبارزه با قاچاق مواد مخدر را هدف مشخص قرار داده و به ابعاد گوناگون آن توجه کند؛

۴- هدف معاهده حاضر عبارت است از همکاری بین اعضای آن به هر نحوی که آنها بتوانند با کارایی بیشتری ابعاد گوناگون قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان را که درای یک قلمرو بین‌المللی هستند، با احترام به اصول تساوی حاکمیت و تمامیت ارضی دولت‌ها و عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر، مورد بررسی قرار داده و در چارچوب مقررات داخلی خود، تدابیر لازم از جمله قانون‌گذاری و اقدامات اجرایی را جهت ایفاء تعهدات خود نسبت به مفاد این معاهده به عمل آورند.

معاهده وین ۱۹۸۸ جامع‌ترین قانون بین‌المللی مواد مخدر است. مذاکرات معاهده، در اثر افزایش عظیم قاچاق بین‌المللی مواد مخدر در طول دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ به وجود آمد. دولت‌های مصرف‌کننده به رهبری ایالات متحده اصرار داشتند که معاهده جدید، قاچاق بین‌المللی را مورد تأکید بیشتر قرار دهد. دولت‌های تولیدکننده، محوریت کنترل تقاضا را مورد تأکید قرار دادند؛ آنها بر این عقیده بودند که بدون اقدامات لازم برای ریشه‌کن ساختن تقاضا یا جلوگیری از آن نمی‌شود کاری از پیش برد.

دولت‌های ترانزیت لزوم کمک‌های مالی و دیگر کمک‌ها برای همت‌گماردن به تعهدات اصلی را یادآور شدند. در پایان، با توجه به قدرت دولت‌های مصرف‌کننده، توجه تنها متمرکز بر طرف عرضه بود. یکی از تعهدات اعضای معاهده ۱۹۸۸، کف‌ری کردن تولید، فروش و حمل و نقل مواد مخدر و روان‌گردان و تطهیر درآمد حاصل از فعالیت‌های مربوط به مواد مخدر بود.

## ۲-۲- عناوین مجرمانه در معاهده ۱۹۶۱ و ۱۹۸۸

اعمال زیر در صورتی که به طور عمدی ارتکاب یابند، از نظر معاهده ۱۹۶۱ و معاهده ۱۹۸۸ جرم کیفری محسوب شده و کشورها باید در قوانین داخلی خود آنها را تثبیت کنند:

۱- تولید، ساخت، تقطیر، تهیه، ارسال ترانزیت، حمل و نقل، ورود و یا صدور هرگونه مواد مخدر یا داروی روان‌گردان برخلاف مواد معاهده ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن و یا معاهده ۱۹۷۱.

(علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۹)؛

۲- کشت خشخاش، بوته کوک و یا گیاه شاهدانه، به منظور تولید مواد مخدر برخلاف مواد مندرج در معاهده ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن؛

۳- در اختیار داشتن و یا خرید هرگونه ماده مخدر و یا داروی روان‌گردان به منظور ارتکاب هر یک از فعالیت‌های مندرج در بند اول؛

۴- ساخت، حمل و یا توزیع تجهیزات، مواد و یا داروهای یادشده با علم به این‌که احتمال دارد از آنها برای کشت غیرقانونی، تولید و یا ساخت داروهای روان‌گردان استفاده شود؛

۵- سازماندهی، مدیریت و یا تأمین بودجه برای ارتکاب هر یک از جرائم یادشده در بندهای اول تا چهارم؛

۶- تبدیل و یا انتقال اموال با علم به اینکه اموال مزبور ناشی از ارتکاب جرائم این قانون بوده و یا مشارکت در جرم و یا جرائم مزبور به منظور مخفی کردن و یا کتمان اصل نامشروع اموال و یا معاونت با هر شخصی که در ارتکاب چنین جرم یا جرائمی دست داشته جهت فرار از عواقب قانونی اقدامات خود؛

۷- مخفی کردن و کتمان ماهیت واقعی، منبع، محل واگذاری، جابه‌جایی حقوق مربوط و یا مالکیت اموال با علم به اینکه این اموال از جرم یا جرائم این قانون و یا مشارکت در انجام چنین جرائمی ناشی شده‌اند.

اعمال زیر مشروط بر اصول و مفاهیم یادشده در قوانین اساسی و یا عادی هر یک از اعضا می‌توانند جرم تلقی شوند:

۱- تحصیل، تملک و یا استفاده از اموال، با علم به این‌که این اموال از جرم و یا جرائم ناشی از جرائم موضوع این قانون و یا مشارکت در انجام چنین جرائمی به دست آمده‌اند.

۲- در اختیار داشتن تجهیزات و یا مواد و یا اشیاء، با علم به این‌که اقلام مزبور به منظور کشت غیرقانونی، تولید و یا ساخت مواد مخدر و یا داروهای روان‌گردان مورد استفاده قرار گرفته و یا خواهند گرفت.

- ۳- تشویق و یا ترغیب علنی دیگران به هر وسیله‌ای به منظور ارتکاب هر یک از جرائم موضوع آن ماده و یا مصرف غیر قانونی مواد مخدر و یا داروهای روانگردان.
- ۴- شرکت، همکاری و یا تبانی در شروع به جرم و معاونت، مشارکت، تسهیل و تشویق ارتکاب هر یک از جرائم موضوع این ماده.
- ۵- در اختیار داشتن، خرید و یا کشت مواد مخدر و یا داروهای روانگردان برای مصرف شخصی برخلاف مقررات معاهده ۱۹۶۱، اصلاحیه آن و یا معاهده ۱۹۷۱، چنانچه از روی عمد ارتکاب یافته باشند. (ساک؛ ۱۳۸۶: ۱۴۰)
- بنا بر این می‌توان جرائم صادر، وارد و حمل کردن، ارسال و ترانزیت مواد مخدر را از جمله جرائم قاچاق مواد مخدر به شمار آورد.

#### ۴- جایگاه مبارزه با مواد مخدر در کنوانسیون وین ۱۹۸۸

مبارزه با مواد مخدر نیازمند یک اقدام همه جانبه است. یکی از ابعاد این اقدام، مجهز بودن به قوانین مؤثر است. متأسفانه در مبارزات قانونی با پدیده‌های مجرمانه، اولین، مؤثرترین و نهایتاً ساده‌ترین گام، مجازات‌های شدید است. ولی تجربه نشان می‌دهد که تشدید مجازات مرتکبین جرائم مواد مخدر، هرگز نتوانسته است به تنهایی این معضل را ریشه کن کند. بنابر این، باید سعی شود به جای برخورد صرفاً کیفری، این قضیه با اهداف جهانی در مبارزه با مواد مخدر، هماهنگ باشد. هماهنگی جهانی، مستلزم وجود اصول، اهداف و قوانین مشابه در مبارزه با پدیده مواد مخدر می‌باشد. در نتیجه کشورهای عضو باید قوانین داخلی خود را به نحوی اصلاح کنند که با اصول کنوانسیون مطابقت داشته باشد. در کنوانسیون وین ۱۹۸۸، اعتیاد به مواد مخدر به عنوان یک جرم، معرفی نشده است. کنوانسیون ۱۹۸۸ احراز قصد مجرمانه را در اثبات مسئولیت کیفری مرتکبین جرائم مندرج در آن ضروری می‌داند گردد.

در بین کنوانسیون‌های سازمان ملل متحد و قبل از آن جامعه ملل، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان مصوب ۱۹۸۸ وین، اولین کنوانسیون است که به حقوق معتاد از حیث مباحث حقوق بشری به طور خاص توجه کرده است. این کنوانسیون ضمن آن‌که با هدف ریشه‌کنی مواد مخدر در جهان به تصویب رسیده است ولی از حقوق انسانی معتادان نیز غافل نمانده است. بند ۲ ماده ۱۴ کنوانسیون مزبور به صراحت نگرانی خود را درخصوص حقوق انسانی معتاد اعلام کرده و مقرر داشته است: «هر یک از اعضاء اقدامات لازم را برای ممنوعیت کشت غیرقانونی و از بین بردن گیاهان تخدیرکننده و یا مؤثر بر اعصاب از قبیل خشخاش، بوته کوکا و گیاه شاهدانه که به نحو غیرقانونی در قلمرو سرزمینی آن‌ها کشت می‌شود، معمول خواهند داشت. اقدامات مزبور حقوق انسانی افراد را محترم داشته و استفاده‌های مشروع سنتی، چنان‌چه مدارک تاریخی در تأیید آن باشد، و نیز حفاظت از محیط زیست، را مطمح نظر قرار خواهد داد». کنوانسیون ۱۹۸۸ اشاره‌ای به لزوم جرم انگاری اعتیاد از طرف دول عضو نکرده است و در ماده ۳ (قسمت اخیر بند ۳، قسمت ج) فقط از جرم انگاری مصرف غیر قانونی مواد مخدر صحبت کرده است. این امر نشان می‌دهد در صورتی که با تجویز پزشک برای معتاد به عنوان بیمار، مواد مخدر استفاده شود، این عمل، جرم نخواهد بود. (رحمدل، ۱۳۸۳: ۱۷)

اگر اقدام آمریکا علیه اسپانیا و سیستم انحصاری تجارت تریاک در سال ۱۸۹۸ را آغازی برای مبارزه علیه مواد مخدر قرار دهیم؛ معاهده شانگهای، که در فوریه ۱۹۰۹ در چین منعقد شد، اولین تجمع دولت‌ها و شروع همکاری‌های بین‌المللی در زمینه مبارزه با قاچاق و سوء استفاده از مصرف مواد مخدر تلقی می‌گردد. (شایگان، ۱۳۸۹: ۶۷ و ۶۸)

با وجود این‌که در بازبینی کنوانسیون ۱۹۶۱ ناظر بر مواد مخدر، دیدگاه عمومی اساساً مخالف اشاره خاص به ورود، به کشتی‌هایی که یک پرچم خارجی را حمل می‌کنند، بوده است، نظر کمیسیون مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان، آن بود که، مطابق آن چه در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها آمده است ماده‌ای به کنوانسیون جدید مواد مخدر افزوده شود و بر همین اساس

پیش نویس ماده جدیدی تهیه شد که پس از تغییراتی به شکل موجود در ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ در آمد. (ریپورت<sup>۱</sup>، ۱۹۸۳)

#### ۴-۱- تعهد به همکاری دول عضو

بر اساس بند ۱ ماده ۱۷، اعضا برای امحای قاچاق مواد مخدر از طریق دریا در چارچوب حقوق بین الملل دریاها، حد اکثر همکاری را با یکدیگر معمول خواهند داشت. بند ۱ ماده ۱۰۸ کنوانسیون ۱۹۸۲ اعضا را ملزم کرده که تا در ارتباط با موضوع، با یکدیگر همکاری کنند؛ حال آنکه تأکیدی که در بند ۱ ماده ۱۷ صورت گرفته با عبارت «در حد اکثر شکل ممکن» می باشد. اشاره ای که در این بند به حقوق بین الملل دریاها شده است، کنوانسیون ۱۹۸۸ را به ماده ۱۰۸ کنوانسیون ۱۹۸۲ ربط می دهد که در آن مقررات بین الملل حقوق دریاها به صورتی وسیع تر مورد توجه قرار گرفته است. در این زمینه دو نوع همکاری، پیش بینی شده است:

**اول:** زمانی است که یک دولت در ارتباط با یک کشتی حامل پرچم خودش که مشکوک به حمل مواد مخدر است به مساعدت دیگر اعضای کنوانسیون نیاز دارد.

بند ۲ ماده ۱۷ در این زمینه اشعار می دارد: «هریک از اعضا که دلایل منطقی برای مظنونیت نسبت به فعالیت یک کشتی حامل پرچم خود و یا بدون پرچم و یا علامت ثبت، در امر قاچاق مواد مخدر در اختیار داشته باشد، می تواند از سایر اعضا در جهت از بین بردن چنین استفاده ای یاری بخواهد و اعضای مورد تقاضا، در حدود امکانات خود همکاری لازم را معمول خواهند داشت.» بند ۲ ماده ۱۷، در واقع متن بن ۲ ماده ۱۰۸ کنوانسیون ۱۹۸۲ را در ارتباط با درخواست مساعدت برای مقابله با حمل و نقل مواد مخدر توسط یک کشتی با پرچم دولت درخواست کننده، به صورت وسیع تری مورد توجه قرار داده است. برخلاف ماده ۱۰۸، تمهیدات ملحوظ در این بند، کشتی های بدون ملیت را نیز شامل می شود. جمله دوم، الزام کشورهای درخواست شونده به ارائه چنین مساعدتی را مشخص می کند و با جمله «در چارچوب امکاناتی که در دسترس آنها

می‌باشد» و محدودیت‌های عملی برخی اعضا در مساعدت کامل به آن شکلی که درخواست شده را مورد شناسایی قرار داده است. (کومترای<sup>۱</sup>، ۱۹۹۸)

**نوع دوم همکاری، زمانی است که یک کشتی حامل پرچم، یک عضو دیگر درگیر در حمل و نقل مواد مخدر است.** در این‌گونه موارد، بر اساس بند ۳، «هر یک از اعضا که دلایل منطقی برای مظنونیت نسبت به فعالیت یک کشتی در قاچاق مواد مخدر با استفاده از آزادی کشتیرانی طبق حقوق بین‌الملل و با نصب پرچم و یا علامت ثبت عضو دیگری در اختیار داشته باشد، می‌تواند مراتب را به دولت صاحب پرچم اطلاع داده ثبت کشتی را استعلام کند و در صورت تأیید ثبت از دولت صاحب پرچم برای اتخاذ تدابیر لازم در رابطه با کشتی مزبور تقاضای مجوز کند.» برای مؤثر کردن این همکاری‌ها، هر کشوری به هنگام عضویت در کنوانسیون ۱۹۸۸ باید مقامات ذی صلاحی را برای وصول این درخواست‌ها و یا پاسخ دادن به آنها، تعیین کند.

#### ۴-۲- مناطق جغرافیایی مشمول کنوانسیون و اختیارات دول عضو

بر اساس بند ۱ ماده ۸۷ با عنوان آزادی دریاهای آزاد و بند ۱ ماده ۵۸ با عنوان حقوق و تکالیف سایر کشورها و در منطقه انحصاری اقتصادی، کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاهای، کلیه کشورها، چه کشورهای ساحلی و یا کشورهای محصور در خشکی، از حق کشتیرانی در دریای آزاد و منطقه انحصاری اقتصادی برخوردار می‌باشند. این آزادی، موضوع مسئولیت عمومی است، که در انطباق با مفاد کنوانسیون در خشکی، از حق کشتیرانی در دریای آزاد و منطقه انحصاری اقتصادی برخوردار می‌باشند. با توجه به مفاد کنوانسیون ۱۹۸۲، حقوق و تکالیف و موضوع اعمال صلاحیت دولت ساحلی در بند ۱۱ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ مورد حمایت قرار گرفته است. حق اعمال صلاحیت دولت ساحلی در منطقه مجاور، پیش‌گیری و مجازات تخلفات از مقررات و قوانین گمرکی و مالیاتی صورت می‌گیرد. همچنین اعمال حق تعقیب فوری را نیز شامل می‌شود. بر اساس بند ۱۱ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸: «در اتخاذ هرگونه اقدام طبق این ماده، به ضرورت عدم مداخله و یا خدشه به حقوق و تعهدات و اعمال حاکمیت دولت‌های ساحلی مطابق اصول

حقوق بین الملل دریاها توجه کافی مبذول خواهد گردید.» بند مذکور که واجد اهمیت زیادی می‌باشد در پیش نویس‌های اولیه، به عنوان بخشی از بند ۳ پیش‌بینی شده بود.

#### ۴-۳- حقوق دولت صاحب پرچم

همان گونه که اشاره شد در بند ۳ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ از هر یک از اعضا که دلایل قابل قبولی مبنی بر این که یک کشتی به حمل و نقل غیر قانونی مواد مخدر اشتغال دارد، خواسته شده است تا از کشور صاحب پرچم بخواهد تا مراتب ثبت کشتی را تایید کند و در مرحله دوم از آن دولت اختیارات لازم برای اقدامات ضروری را اخذ کند. بدین ترتیب مفاد بند ۳ و در واقع بند ۴ در خصوص مجوز از جانب دولت صاحب پرچم دقیقاً به عنوان تأکید بر تصمیم دولت صاحب پرچم و در احترام به حقوق حاکمیت او در رابطه با شناور، انتخاب شده است. در واقع در این بند هیچ احتمالی در این باره که بر حق دولت صاحب پرچم و شناور تحت پرچم آن دولت خدش‌های وارد شود و یا اینکه اجباری به آن دولت برای اعطای مجوز وجود ندارد. این مجوز می‌تواند طبق بند ۳ و یا در چارچوب معاهدات لازم الاجرا بین اعضا و یا حسب هر گونه قرارداد و یا ترتیبات دیگری که بین اعضا توافق گردیده است، صادر شود. بر اساس بند ۶ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸: «دولت صاحب پرچم می‌تواند در جهت تعهدات مندرج در بند ۱ ماده حاضر، اجازه خود را به شرایطی که بین آن دولت و عضو متقاضی مورد توافق قرار خواهد گرفت، از جمله شرایط مربوط به مسؤلیت؛ موکول و منوط کند.»

همان طور که قبلاً اشاره شد، هیچ کدام از اعضا مجبور به صدور مجوز مندرج در بند ۳ و ۴ نیست. نکته مورد اشاره دیگر در این بند آن است که چنانچه مجوز صادر شده، ممکن است منوط به شرایطی باشد اگرچه این شرایط باید بصورت دو جانبه بین دولت‌ها مورد توافق قرار گیرد، لیکن واقعیت آن است که دولت صاحب پرچم می‌تواند شرایطی را که براساس آن مجوزهای لازم را صادر خواهد کرد مشخص کند. چنان‌که دیده می‌شود، در این ماده به موضوع وارد آمدن خسارت به شناور و یا محموله آن و یا هر شخص ثالث و یا وارد آمدن صدمه به کارکنان که ممکن است به واسطه ورود به کشتی و یا تفتیش کشتی و یا دیگر اقدامات مربوط ایجاد شود و



این که دولت درخواست کننده درباره خسارات وارده از جانب او در برابر طرف مقابل، چه مسؤولیتی دارد، در کنوانسیون مسکوت مانده است. (شایگان، ۱۳۸۹: ۷۸)

اشاره‌ای که در بند مذکور به توافقاتی دو جانبه شده، ممکن است واجد اهمیت بیشتر تشخیص داده شود. این توافقات، برای مواقع ادعای جبران خسارت می‌تواند شامل چگونگی اعمال صلاحیت قضایی و قانون قابل اجرا در این موارد باشد. همچنین، براساس بند ۸ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸: «هریک از اعضا که طبق مفاد این ماده به اقدامی مبادرت ورزیده است، سریعاً دولت صاحب پرچم مجددی است بر اختیارات دولت صاحب پرچم، در خصوص اقداماتی که در ارتباط با یک شناور صورت می‌گیرد». در اولین پیش‌نویسی که تهیه شده بود، اقدام نسبت به ضبط کشتی مورد توجه قرار گرفته بود که بعداً حذف شد. اما حذف این اقدامات با درج عبارت: «از جمله» بیانگر آن است که اقدامات مربوط محدود به نوع خاصی نیست. بر اساس بند ۵ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸: «در صورت اقدام طبق این ماده، اعضای ذی‌ربط به ضرورت به مخاطره نیافتادن سلامت افراد در دریا، امنیت کشتی یا محموله و یا عدم لطمه به منافع تجاری و قانونی دولت صاحب پرچم و یا هر دولت ذی نفع دیگر، توجه کافی مبذول خواهند داشت». بر اساس ماده ۱۰ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸: «هرگونه اقدامی طبق مفاد بند ۴ این ماده، فقط توسط کشتی‌های جنگی و یا هواپیمایی نظامی و یا سایر کشتی‌ها و یا هواپیماهایی که در خدمت دولت و مجاز به اقدام بودن آنها از علائم کاملاً روشن و قابل شناسایی احراز می‌گردد، عملی خواهد شد». این بند، بر اساس ماده ۱۰۷ و بند ۵ ماده ۱۱۱ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاهای تدوین شده است و بر اساس آن از ورود دیگر انواع کشتی و هواپیماهایی که ممکن است برای اجرای مفاد بند ۴ دخالت کنند ممانعت به عمل آمده است.

البته تبدیل و انتقال صرفاً مصداقی برای مشروع جلوه دادن عواید حاصل از ارتکاب جرم قاچاق مواد مخدر است و ممکن است که این عواید به طرق دیگری قانونی جلوه داده شوند. بنا بر این تطهیر درآمدهای قاچاق مواد مخدر را می‌توان «مشروع جلوه دادن عواید حاصل از قاچاق مواد مخدر به هر شیوه‌ای» دانست. تطهیر عواید جرم اگرچه در حوزه حقوق داخلی نیز جرم

انگاری شده، ماهیتی بین‌المللی و فراملی دارد. بنا بر این برای بررسی دقیق‌تر مبنای قانونی این جرم باید علاوه بر رویکرد حقوق داخلی، به مهم‌ترین و مؤثرترین زمینه این جرم انگاری در کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز اشاره نمود. (عباس پور و واعظ طبسی، ۱۳۹۴: ۱۵۷)

نکته حائز اهمیت اینکه به رغم کنوانسیون‌های بین‌المللی و معاهدات منطقه‌ای و قوانین مختلف در باب تطهیر عواید جرم و پولشویی، مبنای قانونی جرم تطهیر عواید قاچاق مواد مخدر را باید در کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان ۱۹۸۸ جستجو کرد؛ زیرا بند ب از ماده ۳ کنوانسیون مذکور به جرم انگاری تطهیر کلیه درآمدهای قاچاق مواد مخدر می‌پردازد. ماده ۶ کنوانسیون پالمو ۲۰۰۰ که عام‌تر از بند ب ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۸۸ است، ارتکاب این اعمال را به عنوان عنصر مادی تطهیر عواید جرم به معنای عام و تطهیر عواید قاچاق مواد مخدر به طور خاص

مطرح کرده است:

۱. تبدیل اموال حاصل از ارتکاب جرم منشأ؛
  ۲. انتقال اموال حاصل از ارتکاب جرم منشأ؛
  ۳. اخفا یا کتمان ماهیت حقیقی یا منشأ یا محل یا کیفیت تصرف در آن؛
  ۴. نقل و انتقال یا مالکیت یا حقوق متعلق به آن؛
  ۵. تحصیل دارایی یا تصرف در آن یا استفاده از آن؛
  ۶. مشارکت در یکی از اعمال بالا یا انجام هر گونه مشارکت، اقدام یا معاونت دیگر.
- مقصود از اخفا یا کتمان ماهیت حقیقی یا منشأ عواید در واقع، گمراه کردن یا از بین بردن یا انتقال منافع حاصل از قاچاق مواد مخدر و یا رفتار مجرمانه دیگر به منظور مشروع جلوه دادن آن‌ها است. (خسروی فارسانی، ۱۳۸۱: ۲۲)

عنصر روانی جرم تطهیر عواید ناشی از جرم قاچاق مواد مخدر ابتداءً از سوء نیت عام تشکیل می‌شود. منظور از سوء نیت عام، اراده خودآگاه فرد در ارتکاب عمل مجرمانه و در واقع عمد در فعل است؛ زیرا همان‌طور که در بخش اول ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۸۸ و در بخش اول ماده ۶

کنوانسیون پالمو ۲۰۰۰ تصریح شده است اعمال ذیل ماده چنانچه به طور عامدانه صورت بگیرد جرم محقق خواهد شد. بنا بر این عمد در رفتار مرتکب یا مرتکبان ضروری است. از این رو عمل متصدی بانکی که بدون آگاهی از منشأ مجرمانه پول‌ها و اعتبارات، برخی عملیات بانکی را بر روی آن‌ها انجام می‌دهد که موجب پنهان سازی و تغییر ماهیت مجرمانه این اموال می‌شود، مجرمانه نیست. بنا بر این سوء نیت عام، اولین جزء از عنصر روانی تطهیر عواید جرم به معنای عام و تطهیر درآمدها و اموال حاصل از جرم قاچاق مواد مخدر به طور خاص است. طبق بند ب از بخش اول ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۸۸ یکی دیگر از اجزای عنصر روانی در تطهیر عواید جرم قاچاق مواد مخدر، علم به این مطلب است که اموال مزبور، حاصل از جرم است.

علاوه بر بند ب ماده ۳ کنوانسیون مبارزه با مواد مخدر و داروهای روان‌گردان ۱۹۸۸ که به این هدف اشاره دارد، ماده ۶ کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جنایات سازمان‌یافته فراملی (کنوانسیون پالمو) نیز اشعار می‌دارد: «...تبدیل یا انتقال دارایی، با علم به اینکه دارایی مزبور از عواید حاصل از جرم است، به منظور مخفی کردن یا تغییر دادن منشأ غیر قانونی این دارایی یا...»، مخفی کردن یا تغییر دادن منشأ غیر قانونی دارایی‌های حاصل از جرم، طریقی برای جلوگیری از کشف منابع مالی نامشروع می‌باشد. (عباس پور و واعظ طبسی، ۱۳۹۴: ۱۶۲ و ۱۶۳ و ۱۶۷)

به عبارت دیگر، مشروع جلوه دادن عواید حاصل از جرم شیوه‌ای است که به وسیله آن می‌توان از درآمد مکسبه با آسودگی خاطر بهره گرفت، بی آنکه از آشکار شدن منبع اصلی آن خوفی به دل راه یابد. آنچه در این مسیر حائز اهمیت است این است که شخص بتواند توجیه قابل قبول و قانونی برای اموال ناشی از جرم قاچاق مواد مخدر پیدا کند. اگر شخصی از راه خرید و فروش مواد مخدر مبالغ و وجوهی را به دست آورده باشد، باید برای مأموران و مقامات اجرایی توضیح دهد که ثروت را از کجا به دست آورده و پولی که جهت خرید ماشین، خانه و لوازم صرف کرده از چه طریقی تحصیل نموده است. (خسروی فارسانی، ۱۳۸۱: ۳۲)

بنا بر این عواید تطهیر شده از جرایم قبلی، مجدداً برای ارتکاب جرایم دیگر به کار می‌رود؛ نخست به خاطر اینکه تشکیلات مجرمانه نیازمند درآمدهای هنگفت هستند و این درآمدها شریان

حیاتی آنها است و بدون فعالیت مستمر، امکان ادامه حیات این سازمان‌ها غیر ممکن است؛ دوم اینکه ارتکاب اعمال مجرمانه بعدی، خود نیازمند استفاده از پول‌های هنگفت برای ارتکاب جرایم مختلف است. برخی نویسندگان اهداف دیگری همچون مصون نگه داشتن دارایی‌های مشکوک از خطر مصادره و همچنین جلوگیری از کشف جرم مبنا را نیز جزء اهداف جرم تطهیر ذکر نموده‌اند. (حیدری، ۱۳۸۲: ۴۱)

#### ۴-۴- تکلیف دولت‌ها در تعیین مرجع ذی صلاح

به منظور اجرای مفاد بندهای ۳ و ۴ و ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸، هریک از اعضا باید سریعاً به تقاضای عضو دیگر، در خصوص مجاز بودن یک کشتی در حمل پرچم و استفاده از علامت ثبت آن دولت، و تقاضای کسب مجوز، طبق بند ۳ پاسخ دهد. هر یک از طرف‌های متعاقد در زمان الحاق به این کنوانسیون باید مرجع و یا در صورت لزوم مراجعی را برای دریافت و پاسخ‌گویی به این تقاضا تعیین کرده و مراتب را از طریق دبیر کل، ظرف یک ماه از تاریخ تعیین، به اطلاع سایر اعضا برساند. به منظور تسریع در اقدامات دولت‌ها، در بند ۷، از اعضا خواسته شده است که سریعاً به درخواست‌هایی که از سوی دیگر اعضا در ارتباط با بند ۳ و ۴ مطرح شده است، پاسخ دهند. کنوانسیون، همچنین، پیش‌بینی کرده است با توجه به شرایط، در صورت ضرورت، بیش از یک مقام ذی صلاح توسط دولت‌ها برای این منظور اختصاص داده شود، اگر چه کنوانسیون این امر را توصیه نمی‌کند. به هر حال در این‌گونه موارد دولت درخواست‌کننده باید در صورت نیاز، درخواست خود را به تمامی مراجعی که مناسب تشخیص می‌دهد بفرستد. نکته قابل ذکر، این است که جهت تسریع در کار، ارسال این درخواست‌ها به طور مستقیم برای مراجع ذی صلاح و نه از طریق مراجع سیاسی و یا سایر راه‌های غیر مستقیم، صورت می‌گیرد. (شایگان، ۱۳۸۹: ۸۰ و ۸۱) ضمناً مفاد بند ۸ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸، مبنی بر مطلع کردن دولت صاحب پرچم، از نتایج اقداماتی که در ارتباط با یک شناور صورت می‌گیرد؛ علاوه بر تأکید بر حقوق دولت صاحب پرچم از دیدگاه کاربردی نیز در افزایش همکاری‌های بین مراجع مختلف ذی صلاح و تبادل اطلاعات بین آنها مفید می‌باشد.

بر اساس بند ۹ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸: «اعضا، انعقاد قراردادها و یا ترتیبات دو جانبه یا منطقه‌ای را به منظور اجرا و یا افزایش کارایی مفاد این ماده (ماده ۱۷) بررسی خواهند کرد». این بند ضمن تشویق اعضا هیچ گونه اجباری نسبت به انعقاد قراردادها و یا اتخاذ ترتیب‌های مربوط بر آنها تحمیل نمی‌کند. بند ۴ ترتیب‌ها و قراردادهای ممکن بین مراجع ذی صلاح تعیین شده از طرف دولت‌ها را مورد توجه قرار داده بود و مفاد بند ۹ به طیف وسیع‌تری از این‌گونه قراردادها و یا ترتیب‌ها اشاره می‌کند، که می‌تواند مواردی چون چگونگی برقراری ارتباط فوری بین اعضا در جهت تسریع در ارائه درخواست‌ها و یا تبادل سایر اطلاعات را شامل گردد.

به تبع تکنولوژی‌های ارتباطی داد و ستد و تاثیر و تاثر در عرصه‌های بین‌المللی، بسیار تسهیل

و

تسریع یافته است. جوانان اصلی‌ترین بازار هدف سوداگران مواد مخدر می‌باشند و اکنون در عرصه جهانی شدن بیشترین آسیب را می‌بینند. گرچه جوانان نسل امروز کنترل پذیر نیستند و بیشتر هدایت پذیرند اما در این عرصه نمی‌توان از تدابیر کنترلی مناسب غفلت کرد.<sup>۱</sup> بدیهی است تدابیر بازدارنده بین‌المللی کمک شایانی است به کاهش هزینه‌های ملی و این را باید جدی گرفت.

#### ۴-۶- اقدامات جامعه بین‌المللی جهت اجرای مفاد ماده ۱۷ کنوانسیون

##### ۴-۶-۱- تشکیل کارگروه همکاری‌های دریایی

از زمان لازم الاجرا شدن کنوانسیون ۱۹۸۸، با توجه به پیگیری اجرای آن از سوی کمیسیون مربوط به مواد مخدر سازمان ملل متحد، این موضوع در جلسات کمیسیون مطرح بوده است که مقررات ماده ۱۷ به تنهایی برای نیل به مقصود کافی نیست و ضروری است که راه‌کار کامل‌تری برای افزایش کارایی آن تدوین گردد از همین رو، کمیسیون تصمیم گرفت، کارگروه همکاری‌های

<sup>۱</sup> - جهت اطلاعات بیشتر در خصوص تاثیرات عصر جهانی شدن بر جوانان ر. ک.:

جلالیان، عسکر، عصر ارتباطات و نیازهای جوانان، نشر میراث ماندگار، چاپ دوم، ۱۳۹۴.

دریایی را برای یافتن راه‌های تقویت همکاری دولت‌ها تشکیل داده و قبل از آن یک گروه از کارشناسان را مأمور تهیه مقدمات فعالیت کارگروه کرد. به موجب قطعنامه سی و هفتمین اجلاس کمیسیون مربوط به مواد مخدر سازمان ملل متحد، اجلاس کارگروه همکاری‌های دریایی، جهت تدوین مجموعه جامعی از اصول و توصیه‌ها به منظور ارتقاء و بهبود اجرای ماده ۱۷ کنوانسیون سازمان ملل متحد تشکیل گردید و نخستین نشست آن سپتامبر ۱۹۹۴ و دومین نشست در فوریه ۱۹۹۵ در وین برگزار شد. در این گروه، ۳۵ دولت عضویت دارند؛ که براساس توزیع جغرافیایی و با حق اولویت برای دولت‌هایی که مسایل مربوط به قاچاق مواد مخدر را با جدیت بیشتری دنبال می‌کنند، انتخاب شده‌اند.

#### ۴-۶-۲- تدوین دستور العمل راهنمای دول عضو

برای تسهیل همکاری دول عضو کنوانسیون ۱۹۸۸، با توجه به ماده ۱۷، کمیسیون مربوط به مواد مخدر سازمان ملل متحد برنامه‌ای را تدارک دیده است تا به مقام‌های ذی‌صلاح در فراهم آوردن چهارچوب‌های حقوقی لازم و زمینه‌های اجرایی مربوط برای پاسخ به درخواست‌های سایر اعضا مساعدت کند. در این راستا، کمیسیون گزارش داده است که موضوع را طی توصیه‌هایی که در سال ۱۹۹۰ به کنوانسیون تسهیل حمل و نقل دریانوردی (۱۹۶۵) ارائه کرده مورد توجه قرار داده است و این توصیه‌ها توسط «کمیته تسهیل» به مقامات ذی‌صلاح طرف کنوانسیون ارائه شده است. (شایگان، ۱۳۸۹: ۸۳)

از سوی دیگر، شایان ذکر است که سازمان دریانوردی بین‌المللی باید موضوع حمل و نقل مواد مخدر را با توجه به ماده ۱۰۸ کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها و ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸، در مناطق ورای صلاحیت دولت مبدأ، مورد توجه قرار دهد. در این باره سازمان دریانوردی بین‌المللی، از جمله، در بیستمین نشست خود، قطعنامه‌ای را با عنوان دستور العمل پیش‌گیری و مقابله با قاچاق مواد مخدر و روانگردان و مواد شیمیایی در کشتی‌های مشمول دریانوردی بین‌المللی، ارائه کرد. دستور العمل مذکور، اهداف زیر را دنبال می‌نماید:

۱- ضرورت برخورد عملی با مشکل رو به افزایش حمل و نقل مواد مخدر، روانگردان و شیمیایی در جهت کاهش این مشکل برای دریاوردی و پیش‌گیری از حمل و نقل این مواد.

۲- تضمین برائت محموله‌های دریایی.

۳- تشخیص و کنترل حمل مواد شیمیایی.

۴- تعیین و کنترل قاچاق مواد مخدر و مواد روانگردان و ممانعت از حرکت آنها در دریا به هنگام بارگیری، حمل و تخلیه.

این دستور العمل شامل ۲ فصل پیش‌گیری از حمل و نقل مواد مخدر، کنترل انتقال مواد شیمیایی حتی مواد ضروری برای کارخانه‌های دارویی یا مواد شیمیایی خاص می‌باشد. موافقتنامه اروپایی، با ماده ۱۷ و دیگر مواد مربوط کنوانسیون ۱۹۸۸ مرتبط می‌باشد و مشخص‌ترین وجهی که ارتباط بین این معاهده را نشان می‌دهد، آن است که عضویت در موافقتنامه اروپایی تنها برای دولت‌هایی مجاز می‌باشد که قبلاً به کنوانسیون ۱۹۸۸ ملحق شده باشند. جرایم یاده شده در موافقتنامه مذکور مندرج در بند ۱ ماده ۳ آن نیز، همان‌هایی است که در کنوانسیون ۱۹۸۸ تعیین شده است. به علاوه دولت مذکور می‌تواند به منظور پیش‌گیری از چنین جرمی، مطابق بند الف ماده ۳۳ کنوانسیون ۱۹۸۸ به اعمال نظارت در منطقه مجاور مبادرت ورزد، منطقه‌ای که آن دولت براساس ماده ۱۱۱ کنوانسیون ۱۹۸۸ می‌تواند کشتی‌های مختلف را به وسیله ناوهای جنگی یا هواپیماهای نظامی‌اش تا دریای آزاد تعقیب کرده و به توقیف آن بپردازد. این بند، از بند ۱ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ مبارزه با مواد مخدر و بند ۸ بخشنامه سازمان دریاوردی بین‌المللی اقتباس شده است. در مقام مقایسه، در پروتکل عبارت «پیشگیری» نیز اضافه و از نظر محتوایی تقویت شده است. همچون بند ۱ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸، در اینجا نیز، دو نوع همکاری پیش‌بینی شده است.

بر اساس بند یک ماده ۸، طرف متعاقد، دلایل منطقی برای سوء ظن نسبت به قاچاق مهاجرین از طریق دریا توسط یک کشتی را در اختیار داشته باشد؛ و این سوء ظن منطقی را هم داشته باشد که آن کشتی که حامل پرچم و یا علامت ثبت است بدون ملیت باشد، و یا با وجودی

که پرچم یک دولت خارجی را برافراشته و اینکه از نشان دادن پرچم خود استنکاف می‌ورزد، در واقع تابعیت دولت متعاقد مذکور را دارد، می‌تواند از سایر اعضا در زمینه مبارزه با چنین سوء استفاده‌ای درخواست کمک کند. در ادامه این بند تأکید شده است که طرف‌های مورد تقاضا در حد امکانات خود همکاری لازم را در این زمینه معمول خواهند داشت. این بند از بندهای ۳ و ۴ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ اقتباس شده، اما برخلاف آن، اقدامات دولت متقاضی را به موافقتنامه یا ترتیبات خاص فی ما بین منوط ندانسته است و از این جهت قدمی به جلو محسوب می‌شود.

اگرچه در بند ۵ این ماده با اشاره به این‌که صدور این مجوز و گستردگی اقدامات می‌تواند منوط به شرط توافق دو دولت باشد تا حدی تأثیر این ماده را تعدیل کرده است؛ اما براساس بند سوم، هریک از طرف‌های متعاقد که طبق بند ۲ این ماده به اقدامی مبادرت ورزیده است، باید سریعاً صاحب پرچم را از نتایج اقدامات خود مطلع کند. این بند دقیقاً با بند ۸ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ مطابقت و مشابه بند ۱۲ بخشنامه سازمان دریاورد بین المللی است. (شایگان، ۱۳۸۹: ۹۸)

بند ۵ ماده ۸، دولت صاحب پرچم را مجاز گردانیده است که طبق ماده ۱۷ این پروتکل،

صدور

مجوزهای خود را به تحقق شرایط مورد توافق بین آن دولت و عضو متقاضی موکول کند، که از جمله این شرایط، اندازه مسؤلیت و گسترده اقداماتی است که صورت می‌گیرد. همچنین تأکید شده است که دولت متقاضی نباید اقدامات اضافی، بدون مجوز صریح دولت صاحب پرچم، به استثنای اقدامات ضروری که به منظور مرتفع کردن یک خطر حتمی که برای زندگی افراد لازم می‌باشد و یا دیگر اقداماتی که بر اساس دیگر موافقتنامه‌های دو جانبه و چند جانبه اتخاذ آنها مجاز است، صورت دهد. این بند از بند ۶ ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ و بند ۱۳ بخشنامه سازمان دریاوردی بین المللی اقتباس شده است.



## ۵- حمل و تحویل زیر نظارت از منظر بخش مواد مخدر سازمان ملل متحد

بخش مواد مخدر سازمان ملل در «اعلامیه کنفرانس بین المللی استعمال و قاچاق مواد مخدر و طرح کلی چند جانبه جامع اقدام‌های بعدی کنترل استعمال مواد مخدر»، در سال ۱۹۸۷ بهره‌گیری از روش حمل و تحویل زیر نظارت را از جمله هدف‌های خویش بر شمرد. در نخستین بند، زیر «هدف ۱۸» با عنوان «بهره‌گیری گسترده از روش حمل و تحویل زیر نظارت»، این روش یکی از ابزارهای اجرایی قانونی در شناسایی و خنثی‌سازی عاملان و سازمان‌دهندگان اصلی قاچاق بین المللی مواد مخدر شناخته شده است. این بند روش حمل و تحویل زیر نظارت «اجازه حمل و نقل مخدر پیش از کشف و برای ادامه مسیر، زیر نظارت پیوسته و پنهانی مأموران اجرایی، به مقصد نهایی مورد نظر قاچاقچیان» تعریف می‌کند. هدف ۱۸ از اعلامیه ۱۹۸۷، راهکارها و رهنمودهایی در سطح منطقه‌ای و جهانی را در بر دارد. از جمله برای تضمین هماهنگ‌سازی کار آمد روش حمل زیر نظارت در سطح داخلی و بین المللی، به دولت‌ها اختیار داده شده که در صورت مناسب دانستن این روش، نیرو یا نیروهایی را به عنوان مسؤول و متصدی چنین هماهنگ‌سازی اختصاص دهند. هم‌چنین، به بخش مواد مخدر سازمان ملل نیز اجازه داده شده تا با همکاری صندوق کنترل استعمال مواد مخدر سازمان ملل و در همکاری نزدیک با اینترپول، به منظور تهیه و تدوین راهبردها و آموزش نظارت، کنترل و همکاری در زمینه حمل و تحویل زیر نظارت دوره‌های آموزش منطقه‌ای را برای مأموران اجرایی و قضایی ترتیب دهد. (رایجیان اصلی، ۱۳۸۴: ۱۲)

سازمان ملل یک سال پس از اعلامیه ۱۹۸۷، کنوانسیون مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان را به تصویب رساند. مواد ۱ و ۱۱ این کنوانسیون را باید نخستین متن بین المللی به شمار آورد که به بهره‌گیری از روش حمل و تحویل زیر نظارت تصریح کرده است. این در حالی بود که سندهای پیشین - یعنی کنوانسیون واحد مواد مخدر مصوب ۱۹۶۱ و کنوانسیون مربوط به مواد مخدر و روان‌گردان ۱۹۷۱ - با جرم‌انگاشتن فعالیت‌هایی شامل کشت، تولید، ساخت، توزیع و

فروش مواد مخدر به منزله قاچاق، تنها بر ضبط و مصادره مواد مخدر تأکید می‌کردند. تعریف روش حمل و تحویل زیر نظارت در بند چ ماده ۱ در کنفرانسیون ۱۹۸۸ چنین است:

«...اجازه عبور به محموله‌های مواد مخدر و روان گردان و موادی که در جدول‌های I و II پیوست این کنوانسیون اشاره شده یا موادی که به جای آن‌ها جایگزین شده، از میان یا به داخل قلمرو یک یا چند کشور با اطلاع و زیر نظارت مقام‌های صالح، برای کشف اشخاصی که در ارتکاب جرم‌های مرتبط با بند ۳ از پاراگراف یک این کنوانسیون دخالت داشته‌اند...».

روش حمل و تحویل زیر نظارت در این کنوانسیون به ماهیت خروج یا عبور از میان قلمرو یک یا چند کشور- شامل قلمرو خشکی، آبی و هوایی- مربوط می‌شود. این تعریف عبور از مرزهای آبی و هوایی را نیز در بر می‌گیرد.

بدیهی‌ترین جاذبه راهبردی کنوانسیون ۱۹۸۸ این است که به جای تعقیب و بر خورد با واسطه‌ها و حاملان- یا به اصطلاح «خرده پاها» شناسایی، پیگرد و باز داشت عاملان و سازمان دهندگان اصلی قاچاق را امکان پذیر می‌سازد. این راهبرد در جهت هدف کلی مبارزه با قاچاق مواد مخدر- یعنی اخلال در امور سازمان‌های مجرمانه فراملی- بسیار نقش دارد. قسمت ب در بند نخست ماده ۱۱ کنوانسیون، ذیل عنوان حمل و تحویل زیر نظارت چنین آمده است: «اگر اصول بنیادی نظام‌های حقوقی داخلی اجازه دهد، دولت‌ها باید در جهت بهره‌گیری مناسب از روش حمل زیر نظارت اقدام‌های لازم را در محدوده امکانات شان بکار بندند. این اقدام‌ها بر پایه توافقات یا ترتیبات دو جانبه مورد تراضی، به منظور تعیین هویت اشخاصی که جرم‌های درج شده در ماده ۳ مرتکب می‌شوند و بکار گیری واکنش مناسب نسبت به آنها انجام می‌شود».

پاراگراف دوم ذیل ماده ۱۱ در ادامه پیش بینی می‌کند: «تصمیم‌هایی که برای بهره‌گیری از روش حمل زیر نظارت بکار گرفته می‌شود باید بر پایه یک مبنای «مورد به مورد» استوار باشد و طرف‌های مربوط در صورت لزوم باید بتوانند ترتیبات مالی و مسائل مربوط به اجرای صلاحیت را در نظر بگیرند. این پاراگراف با توجه به تجربه دولت‌ها در بکار گیری روش حمل و تحویل زیر نظارت پیش بینی شده است. (رایجیان اصلی، ۱۳۸۴: ۱۳ و ۱۴)

پاراگراف یاد شده تأکید می‌کند که هر مورد مربوط به حمل و تحویل زیر نظارت باید به صورت جداگانه و مستقل از سوی طرف‌های درگیر در مسأله بررسی شود. یکی از موضوعاتی که در این پاراگراف مطرح شده «ترتیبات مالی» مربوط به روش حمل و تحویل زیر نظارت است که مسائل گوناگون هم چون هزینه‌های عملیات را در بر می‌گیرد. مدتی پس از برگزاری نشست کمیسیون مواد مخدر، مجمع عمومی سازمان ملل از هشتم تا دهم ژوئن ۱۹۹۸ نشست ویژه‌ای را با عنوان «تحویل بزه کاران مواد مخدر به عدالت - نیاز به همکاری جهانی» درباره مسأله جهانی مواد مخدر برگزار کرد. یکی از موارد مطرح شده در این نشست حمل و تحویل زیر نظارت بود که به منزله یکی از راه‌های مبارزه با مواد

مخدر برای دولت‌ها معرفی شد.

در این نشست از روش حمل و تحویل زیر نظارت به منزله شیوه‌ای یاد شده که در آن به جای بازداشت حاملان و واسطه‌های قاچاق و ضبط مواد مخدر، به قاچاقچیان اجازه داده می‌شود تا به سفرشان ادامه دهند و محموله را بدون آگاه از نظارت مأموران بر حرکات آنها حمل کنند.

## ۶- متاثر شدن سیاستگذاری ایران از توسعه صلاحیت دیوان

بدیهی است حقوق داخلی کشورها به تبع توسعه حقوق بین‌الملل متحول می‌گردد و توسعه می‌یابد. کشورها پیرو الحاق به کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌الملل نظام حقوق داخلی خود را در راستای منویات کنوانسیون و سند امضاء شده تعدیل می‌نمایند تا همسان سازی لازم جهت پیاده کردن مفاد کنوانسیون یا سند مدنظر، ایجاد نمایند. با ضرورت‌های جهانی شدن، زندگی جزیره‌ای و منفک از دیگران زیستن در حد محال شده است. کشورها تماماً پازل‌های یک تصویرند و برای تحقق اهداف خود راهی جز همراهی و هم‌افزایی بین‌المللی ندارند.<sup>۱</sup> بر همین اساس همان طول که مستحضرید حقوق داخلی ایران در حوزه مواد مخدر از ابتدای انقلاب اسلامی تا کنون چندین بار تعدیل شده است.

<sup>۱</sup> - جهت اطلاعات بیشتر در خصوص ضرورت‌های عصر جهانی شدن ر. ک.:

جلالیان، عسکر، جهانی شدن و تاثیرات آن بر ساختار جمهوری اسلامی ایران، نشر دادگستر، چاپ دوم، ۱۳۹۴.

از سال ۱۳۵۷ در هر فرصتی قوانین حوزه مقابله و مبارزه با مواد مخدر متحول گردیده و به نوعی تشدید یافته است. با الحاق تدریجی به کنوانسیون‌های بین‌المللی برای همسان سازی حقوق داخلی نیز گام‌های موثری برداشته شده است. در این راستا می‌توان به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷/۸/۳، قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن مصوب ۱۳۷۶/۸/۱۷، قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۹/۵/۹ و قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶ اشاره کرد.

سال ۱۳۵۹ شورای انقلاب ضمن اصلاح قانون مصوب اردیبهشت ۱۳۳۸ برای قاچاقچیان مواد مخدر حکم اعدام و حبس طولانی مدت مصوب نمود. با عنایت به ضرورت مقابله جدی با سوداگران مواد مخدر و کنترل آلودگی‌های جامعه سال ۱۳۶۰ سازمان معاملات تریاک که بر اساس قانون ۱۳۴۹ تاسیس گردیده بود منحل و نهایتاً پس از فراز و فرودهایی حسب ضرورت ستاد مبارزه با مواد مخدر به تبع قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷ در سوم آبان‌ماه ۱۳۶۷ تاسیس گردید. سال ۱۳۸۵ مقام معظم رهبری با توجه به حساسیت موضوع و ضرورت مبارزه همه جانبه، با تولید، توزیع، خرید و فروش مواد مخدر و روانگردان‌های مرتبط با آن بصورت جدی ورود می‌نماید و متولیان می‌خواهد برای مقابله با این سوداگران مرگ تدابیر جدی‌تری اتخاذ نمایند. در همین راستا دهم مهرماه ۱۳۸۵ سیاست‌های کلی نظام در مبارزه با مواد مخدر را بدون مقدمه در ۱۱ بند ابلاغ می‌نماید. در بندهایی از این ابلاغ استفاده از تمام ظرفیت‌های داخلی و بین‌المللی برای مقابله جدی با جرائم مواد مخدر و حتی تشدید مجازات و جرم‌انگاری بازدارنده در این زمینه را تصریح می‌نمایند. معظم له در بند ۸ این ابلاغ می‌فرماید: تقویت و ارتقاء دیپلماسی منطقه‌ای و بین‌المللی مرتبط با مواد خدر و روانگردان با:

- هدفمند نمودن مناسبات
- مشارکت فعال در تصمیم‌سازی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات مربوط
- بهره‌برداری از تجارب و امکانات فنی، پشتیبانی و اقتصادی کشورهای دیگر و سازمان‌های بین

المللی

- فراهم نمودن زمینه اقدام مشترک در جلوگیری از ترانزیت غیر قانونی مواد مخدر<sup>۱</sup>

پرواضح است امروزه صنعت مواد مخدر یک صنعت پر مشتری و پر مخاطب است. پس از اسلحه پول سازترین صنعت دنیاست. متأسفانه بیش از ۹۰ درصد پولی که در این چرخه می‌چرخد پول کثیف است و جمعیتی بالغ بر ۳۰ میلیون نفر در جهان گرفتار (معتاد) کرده و از حیض انتفاع ساقط نموده است<sup>۲</sup>. در ایران اکنون بیش از ۵ میلیون نفر معتاد به مواد مخدر هستند که این، آمار نگران کننده‌ای است. مطالعات حاکی از این است که در حوزه مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روانگردان باید فراتر از عزم ملی، به یک عزم بین‌المللی تدبیر کرد. عزم بین‌المللی در قالب معاهدات بین‌المللی قابل تعقیب است. کنوانسیون بین‌المللی تریاک ۱۹۱۲، کنوانسیون ۱۹۲۰ اولین مجمع کشورهای جهان به منظور ایجاد کیمته مشورتی قاچاق تریاک و مواد مخدر زیان آور، کنوانسیون ۱۹۲۵ که منجر به ایجاد هیات دائمی کنترل بین‌المللی تریاک گردید، کنوانسیون ۱۹۳۶ که منجر به یکپارچه کردن قوانین سابق گردید و سبب تشکیل هیات کنترل مواد مخدر گردید، کنوانسیون ۱۹۷۱ و کنوانسیون ۱۹۸۸ برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان و بسیاری از دیگر اسناد بین‌المللی تماماً بیانگر این موضوع هستند که جرائم مواد مخدر جرائم فرامرزی و حتی فرامنطقه‌ای می‌باشند؛ برای مقابله با آنها و کاهش آسیب‌های متعددی که پدید می‌آورند ضروری است در عرصه بین‌المللی مجازات‌های بازدارنده تعریف شود و جرائم این حوزه به عنوان جرائم بین‌المللی مورد شناسایی قرار گیرد. اگر این اتفاق رخ دهد دیوان بین‌المللی کیفری به راحتی می‌تواند با احراز صلاحیت خود به رسیدگی به اینگونه جرائم ورود نماید. ورود دیوان بین‌المللی کیفری به جرائم ناشی از مواد مخدر و روانگردان بسیاری از سیاست‌های ایران در حوزه کنترل و برخورد با جرائم مواد مخدر تعدیل خواهد شد. بدیهی است ایران در کم و کیف برخوردهای بازدارنده خود هم در عرصه ملی و هم در عرصه منطقه‌ای تجدید نظر خواهد کرد و کاهش هزینه‌های فراوانی هم در بعد مالی و هم در بعد انسانی

<sup>۱</sup> - <https://farsi.khamenei.ir>

<sup>۲</sup> - دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد در ایران (UNODC)

محقق خواهد کرد. با ورود دیوان بین المللی کیفری به جرائم مواد مخدر و روانگردان ایران برای کنترل و برخورد در عرصه بین الملل هزینه‌ای متحمل نخواهد شد بسیاری از این گونه هزینه‌ها توسط دیوان تامین خواهد شد. در این صورت بدیهی است در بسیاری از موارد در موضوعات پیشگیری نیز دیوان در هزینه‌های مربوط ورود می‌نماید و کمک خواهد کرد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در منابع کلی حقوق بین الملل عمومی و یا در منابع خاص حقوق بین الملل کیفری تحت کنوانسیون ۱۹۸۸ صلاحیت سرزمینی برای جرایم مواد مخدر از اصول اصلی بوده است و گاهی تحت عنوان اصول کلی حقوق و در مواردی تحت عنوان عرف بین المللی، به حقوق ملی استناد شده است. مفهوم اصول کلی حقوق، به شکلی کهنه و دور از سبک امروزی در ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری درج شده است. مفهوم اصول کلی این صلاحیت نه تنها کنوانسیون ۱۹۸۸ را شامل می‌شود بلکه به حقوق‌های ملی نیز بازگشت پیدا می‌کند. افزون بر این، مفهوم نامبرده در بر دارنده اندیشه مطالعه تطبیقی است؛ هر چند این امر جنبه فرعی داشته و تنها در حالت نقص یا عدم صراحت حقوق بین الملل مورد استفاده قرار می‌گیرد. رویه قضائی و دکترین بین المللی نیز در ادامه ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری مورد تصریح واقع شده‌اند؛ بدین صورت که تصمیم‌های قضائی و آموزه متخصصان حقوق عمومی ملت‌های مختلف ابزاری جانبی برای تعیین قاعده حقوقی محسوب شده‌اند. به تصریح مقدمه کنوانسیون ۱۹۸۸ و مواد متعدد آن خاصه ماده ۱۷، جرائم مواد مخدر جرائمی هستند که نگرانی جامعه بین المللی را به دنبال دارند و برای مقابله با این جرائم و ایمن سازی جامعه جهانی از تبعات جرائم فراگیر مواد مخدر باید به خرد جمعی و همت جهانی متوسل گردید. از آنجا که در تعریف جرم بین المللی تصریح شده است که جرمی بعنوان جرم بین المللی شناسایی می‌گردد که نگرانی جامعه جهانی در پی داشته باشد، جرائم مواد مخدر را می‌توان در زمره جرائم بین المللی شناسایی کرد و با اصلاح اساسنامه دیوان بین المللی کیفری صلاحیت آن را به این جرم توسعه داد. در حال حاضر کشور ایران بعنوان یکی از کشورهای پیشتاز در حوزه مواد مخدر هزینه‌های زیادی متحمل می‌گردد. در صورت ورود جامعه بین الملل در قالب یک تشکل نظام مند بدیهی است سیاستگذاری های کشورهای تغییر خواهد کرد و درحوزه تامین امنیت با کاهش چشم گیر هزینه مواجه خواهیم بود.

حمل و نقل مواد مخدر در ماده ۱۵ کنوانسیون ۱۹۵۸ دریای آزاد و ماده ۱۰۱ کنوانسیون ۱۹۸۲ در حقوق دریاها و کنوانسیون ۱۹۸۸ وین جرم انگاری شده است اما دایره شمول این جرم انگاری و ممنوعیت در کنوانسیون ۱۹۸۸ دارای جامعیت بیشتری است.

موضوع اعمال صلاحیت دولت‌ها بر کشتی‌های دارای پرچم خود در کنوانسیون ۱۹۸۸ برای مواد مخدر مورد استفاده قرار گرفته است. در این خصوص، کشورهای غربی بر ضرورت نظارت مستمر و کامل دولت‌ها به ویژه دولت‌هایی که پرچم مصلحتی در اختیار کشتی‌ها می‌گذارند، تأکید داشته‌اند؛ لیکن از طرف دیگر، دولت‌های دارای سیستم ثبت باز، همانند دولت پاناما، که محدودیت‌های کمتری بر کشتی‌های تحت پرچم خود تحمیل می‌کند، ضمن تأکید بر تعهد خود بر مبارزه با این جرایم، به ویژه قاچاق مواد مخدر، سعی کرده‌اند از پذیرش تعهداتی که با صلاحیت انحصاری آنها به عنوان دولت صاحب پرچم مغایرت داشته باشد، خودداری کنند

با آنکه کنوانسیون ۱۹۸۸ نیز مقید به قلمروی فراتر از آب‌های سرزمینی دولت‌ها برای انتقال و ترانزیت مواد مخدر گردیده است، اما در بند ۲ ماده ۴ قائل به اعمال آن، هنگامی که مجرم یا متهم به ارتکاب جرائم مشمول این کنوانسیون مانند انتقال مواد مخدر در سرزمین یکی از دولت‌های عضو آن یافت گردد می‌شود. به نظر می‌رسد که همکاری بر اساس این کنوانسیون می‌تواند تامین‌کننده هدف در حصول به ایمنی دریایی و امنیت چشم گیر در عرصه آب‌های ملی و بین المللی، باشد. کنوانسیون مذکور ۱۵۲ عضو دارد که اعضای آن بیش از ۹۰ درصد حمل و نقل تجاری جهان از طریق دریا را انجام می‌دهند. تصویب سندی جدید چندان ضرورتی نداشته و در چهارچوب کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها و کنوانسیون ۱۹۸۸ سرکوب اقدامات غیرقانونی علیه ایمنی دریانوردی می‌توان این پدیده زشت بین المللی را ریشه‌کن نمود. نگرانی‌های جامعه جهانی و بررسی آسیب‌های عمدتاً غیر قابل جبران مواد مخدر ما را به این مهم رهنمون می‌سازد که ضروری است صلاحیت دیوان بین المللی کیفری به جرائم مواد مخدر توسعه داده شود. امید است هر چه سریعتر این مهم محقق گردد تا جامعه بشری بیش از این قربانی تبعات شوم مواد مخدر نگردد و از شر سوداگران بی پروای این مواد افیونی در امان قرار گیرند.



## الف) مقالات فارسی

۱. آرش پور، علیرضا؛ زحمتکش، مجید (۱۳۹۶)، «ظرفیت‌های نظم کنونی حقوق بین‌الملل در شناسایی مفهوم ژنوسید فرهنگی»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، ش ۵۷.
۲. چاپاری، محمدعلی؛ شایگان فرد، مجید (۱۳۹۶)، «مسئولیت کیفری در جنایات بین‌المللی و تقابل آن با گفتمان مصونیت»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل*، ش ۳۷.
۳. صلح‌چی، محمدعلی؛ نصیری، شهریار (۱۳۹۷)، «مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران براساس موازین حقوق بین‌الملل بشر؛ حذف یا ابقاء»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، ش ۵۹.
۴. عبداللهی، محسن (۱۳۹۰)، «مفهوم و تعریف جنایت بین‌المللی در حقوق بین‌الملل»، در: نسرین مهرا، مجموعه مقالات حقوق کیفری بین‌المللی (فرایند، نظریه‌ها و چشم‌اندازها) تهران: میزان.
۵. جلالیان، عسکر، (۱۳۹۴) *جهانی شدن و تاثیرات آن بر ساختار جمهوری اسلامی ایران*، چاپ دوم، نشر میراث ماندگار، قم.
۶. جلالیان، عسکر، (۱۳۹۴) *عصر ارتباطات و نیازهای جوانان*، چاپ دوم، نشر میراث ماندگار، قم.
۷. حیدری، علی‌مراد (۱۳۸۲)، *تطهیر پول در اسناد بین‌المللی و حقوق جزای ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه قم.
۸. خسروی فارسانی، داریوش (۱۳۸۱)، *تطهیر پول در اسناد بین‌المللی و حقوق ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
۹. عباس پور، رضا، واعظ طبسی، علی (۱۳۹۴)، *تطهیر درآمدهای قاچاق مواد مخدر در حقوق داخلی و اسناد بین‌الملل*، شماره ۹.
۱۰. شایگان، فرهاد (۱۳۸۹)، *نگرش جامعه جهانی بر عناوین مجرمانه قاچاق مواد مخدر و قاچاق مهاجرین از طریق دریا، کانون وکلا*، شماره ۲۱۱.
۱۱. رحمدل، منصور (۱۳۸۳)، *مباحث نظری / حقوق بشر و معتادان*، رفاه اجتماعی، شماره ۱۳.
۱۲. اعتیاد پژوهی (۱۳۸۱)، *چکیده پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری*، اعتیاد پژوهی، شماره ۱.

۱۳. رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۸۴)، آشنایی با یکی از ساز و کارهای نوین مبارزه با مواد مخدر:

حمل و تحویل بر نظارت، دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۳۴ و ۳۵.

۱۴. اسعدی، حسن (۱۳۸۸)، مواد مخدر و روانگردان در حقوق جنایی ملی و بین‌المللی، چاپ

اول، تهران، نشر میزان.

۱۵. وروایی، اکبر؛ حریری، مهدی (۱۳۹۴)، آیین دادرسی جرایم مواد مخدر، سلامت اجتماعی و

اعتیاد، شماره ۶.

۱۶. کاظمی، مسعود (۱۳۹۳)، تأثیر مجازات اعدام بر بازدارندگی از جرائم مواد مخدر و روانگردان،

سلامت اجتماعی و اعتیاد، شماره ۴.

۱۷. ساکی، محمد رضا (۱۳۸۶)، جرائم مواد مخدر از دیدگاه حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل،

تهران، انتشارات خط سوم.

۱۸. رحمدل، منصور (۱۳۸۶)، سیاست جنایی ایران در قبال جرائم مواد مخدر، تهران، انتشارات

سمت.

۱۹. علیزاده، حمیده (۱۳۹۳)، میزان انطباق جرم‌انگاری مواد مخدر در ایران با اسناد بین‌المللی،

سلامت اجتماعی و اعتیاد، شماره ۳.

۲۰. امیرخیزی، محمد رضا (۱۳۷۸). اقدام‌های جامعه بین‌المللی در مبارزه با مواد مخدر، سیاست

خارجی، شماره ۵۱، ۶.

۲۱. سایت دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد در ایران

([unodc.org/islamicrepublicofiran](http://unodc.org/islamicrepublicofiran))

۲۲. مجله حقوقی معراج، ۱۳۹۶/۱۲/۱۶ <https://merajlaw.com/blog>

## B) Artikels

۲۳. Convention(۱۹۸۸). Against illicit traffic in narcotic drugs and psychotropic substancesUN .

۲۴. The Report(۱۹۸۳). of the expert group on the functioning adequacy and enhancement of the single convention on narcotic drugs, para ۴ .

۲۵. Commentaryon(۱۹۹۸). The United Nations Convention Against Illicit Traffic In Narcotic and Psychotropic Substances (un) new York, para۱۷۰۶ .
۲۶. Giorgio, Gaja (۲۰۰۴) . The Respective Role of the ICC the Security Council in Determining the Existence of an Aggression, the ICC and Crim of Aggression, Edited by Mauro Politi. Italy, University of Trento
۲۷. Bassiouni, Cherif (۱۹۹۸). International Criminal Court, Compilation of United nation Documents and Draft Icc Statute Before the Diplomatic Conference, NPWJ.
۲۸. KreB , C ,Holtendorff, L (۲۰۱۰). The Kampala Compromise on the Crime of Aggression, Journal of International Criminal Justice, Vol.۸.
۲۹. Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court (۲۰۱۰). Kampala Uganda, Rc/Res.۶, available online at: [http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp\\_docs/ASP9/OR/R-۱۱-ENG.pdf](http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/ASP9/OR/R-۱۱-ENG.pdf)
۳۰. Abass, Ademola, (۲۰۰۶). The International Criminal Court and Universal Jurisdiction, International Criminal Law Review. Vol.۶.
۳۱. O,Keefe, Roger (۲۰۰۴). Universal Jurisdiction: Claryfying the Basic Concept, JICJ.No.۲.
۳۲. Shaw, Malcolm (۲۰۰۳). International Criminal Law (Cambridge, UK, Sixth Edition.)
۳۳. Benzing, Markus (۲۰۰۳). The Complementary Regim of the International Criminal Court: the International Criminal Justice between State Sovereignty and the Fight against Impunity, A. von
۳۴. Amerasinghe, Chittharanjan Felix (۲۰۰۳). Jurisdiction of International Tribunals, Netherlands: Martinus Nijhoff publishers.
۳۵. cryer, Robert and others(۲۰۱۰). An Introduction to International Criminal law and Procedure (۲ th ed). New York: Cambridge University Press.
۳۶. Wasti, t (۲۰۰۹). The Application of Criminal Law in Pakistan. Leiden& Boston.

۳۷. ۲۸. Schloenhardt, Andreas (۲۰۰۵), "Transnational Organised Crime and the International Criminal Court Developments and Debates", *the University of Queensland Law Journal*, Vol. ۲۴.
۳۸. ۲۹. **Solhchi, M., Nasiri, Shahriar** (۲۰۱۸), "Death Penalty for Drug-Related Offences in Iran's Legal System under International Human Rights Norms: Abolition or Maintenance?", *International Law Review*, Vol. ۳۵, No. ۵۹, pp. ۱۴۳-۱۷۰ .
۳۹. ۳۰. Yacoubian Jr., George S. (۲۰۲۰), "The Most International of International Crimes: Toward the Incorporation of Drug Trafficking into the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court", In: Karen T. Froeling (ed), *Criminology Research Focus*, Nova Science Publisher Inc.
۴۰. ۳۱. Yernur, Sovetkali, and [Baysalov Aly Dzhumamuratovich](#) (۲۰۱۹), Importance of International Partnership in Prevention of International Crime, *European journal of law and political sciences*, No. ۱.
۴۱. ۳۲. Zimmermann, Andreas (۲۰۱۹), "Article ۵ (Crimes within the jurisdiction of the Court)", in: Otto Triffterer, Jens David Ohlin, the *Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, C.H.Beck, Hart and Nomos.

### C) International Documents

۳۳. Draft Statute for an International Criminal Court
۳۴. ILC, Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind, UN Doc. A/۵۱/۳۳۲ (۱۹۹۶)
۳۵. International Law Commission, Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind, art. ۱, cmt. ۴, U.N. Doc. A/۵۱/۱۰ (۱۹۹۶)

۳۶. International Law Commission, Report of the International Law Commission on the work of its forty-second session (1 May-20 July 1990), U.N. Doc. A/45/10 (July 20, 1990)
۳۷. Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, 2 May -22 July 1994, Official Records of the General Assembly, Forty-ninth session, Supplement No. 10, Document: A/49/10, Yearbook of the International Law Commission, 1994, vol. II(2)
۳۸. Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council resolution 808 (1993),
۳۹. The Final Act of the United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, Done at Rome on 17 July 1998, U.N. Doc. A/CONF.183/10.
۴۰. UNITED NATIONS OFFICE FOR DRUG CONTROL AND CRIME PREVENTION, FINANCIAL HAVENS, BANKING SECRECY AND MONEY-LAUNDERING, UNDCP Technical Series, No. 1
۴۱. United Nations, International criminal responsibility of individuals and entities engaged in illicit trafficking in narcotic drugs across national frontiers and other transnational criminal activities: establishment of an international criminal court with jurisdiction over such crimes, UN GAOR, 44th sess, Supp No 49, UN Doc A/44/39 (4 Dec 1989)
۴۲. International Criminal Court. Office of the Prosecutor, Policy Paper on Case Selection and Prioritization, 10 September 2016